

ԱՅԳՈՍԵՆԻ ԹԻՐԲՈՒՆԸ ԹԱՂԱՎՈՐՈՒՆՔ

1. Եւրոյն Վեներաբլիքի տաճարայն զրաւան գործունէութիւնը: — 2. Մամուլ ազատութիւնը Ռուսիոյ մէջ: — 3. «Անարազ, պիտի շարունակուի»: — 4. Հայաստանի ասորի եպիսկոպոսները եւ նայ վարք մը Պաղեստինի մէջ: — 5. «Բիւրաւն» դարձեալ նրա տարակեալ: — 6. Հայաստանի նշանակում: — 7. Երկարակեաց նայ ընտանիք մը: — 8. Կովկասի մէջ տոսկալի երկաշարք մը: — 9. Օր. Ալիս Ս. Բլադարէ: — 10. Լուսնայ եւ Յ. Տօրապահարի մէջ նախակը: — 11. Պարսիս Հայեր — Տոքթ Եարութիւն Միւսնան:

1. Եւրոյն Վեներաբլիքի գումար-պարտաւորութիւնը: — 2. Մամուլ ազատութիւնը Ռուսիոյ մէջ: — 3. «Անարազ, պիտի շարունակուի»: — 4. Հայաստանի ասորի եպիսկոպոսները եւ նայ վարք մը Պաղեստինի մէջ: — 5. «Բիւրաւն» դարձեալ նրա տարակեալ: — 6. Հայաստանի նշանակում: — 7. Երկարակեաց նայ ընտանիք մը: — 8. Կովկասի մէջ տոսկալի երկաշարք մը: — 9. Օր. Ալիս Ս. Բլադարէ: — 10. Լուսնայ եւ Յ. Տօրապահարի մէջ նախակը: — 11. Պարսիս Հայեր — Տոքթ Եարութիւն Միւսնան:

1. Եւրոյն Վեներաբլիքի գումար-պարտաւորութիւնը: — 2. Մամուլ ազատութիւնը Ռուսիոյ մէջ: — 3. «Անարազ, պիտի շարունակուի»: — 4. Հայաստանի ասորի եպիսկոպոսները եւ նայ վարք մը Պաղեստինի մէջ: — 5. «Բիւրաւն» դարձեալ նրա տարակեալ: — 6. Հայաստանի նշանակում: — 7. Երկարակեաց նայ ընտանիք մը: — 8. Կովկասի մէջ տոսկալի երկաշարք մը: — 9. Օր. Ալիս Ս. Բլադարէ: — 10. Լուսնայ եւ Յ. Տօրապահարի մէջ նախակը: — 11. Պարսիս Հայեր — Տոքթ Եարութիւն Միւսնան:

2. Մամուլ ազատութիւնը Ռուսիոյ մէջ: — Սուր-հանդակ, (թ. 233) Հետաքրքրական միաժամանակ եւ ուրախակց լուր մ'ունի այս մասին Պետերբուրգէն, որուն տուգումը մեծապէս փափաքել է: ԱՅս ինչ կը գրէ:

«Ներսիս Բ. Զարե, ուղեւոր վարձարեւել առաջագիրները, որոնք կարեւոր ծառայութիւններ

մատուցած էին տերութեան՝ քննադատելով Հան-րային մէջ քանի պաշտօնատանները, եւ երեւան հանելով սեղանաւորական մէջ քանի գայլթախ-դաշն գործերը, մասնաւորապէս Պ. Մամուլաթի պարագան, յանձնարարած է ձեռքին գործող նա-խարար Պ. Սիւրաբիկին՝ որպէս զի կայս. Ռեզաի Թ'սարապաթը Հրատարակէ, որով կ'ազգի վե-նարանութեան մասին ազատութիւններ շնոր-հէ: Պ. Սիւրաբիկին որ Զարին տնտեսական բարե-կամ է, փութաց այդ Ռեզաի Երազրին վրայ առ-մանագրել: — Ա. Ազատութիւն առաջագիր-ներուն՝ վեարանները վարչական ամեն տեսակ գործերու վրայ: Բ. Զննչ վարչութիւնը մը Հիմնելու համար կառավարական գանձու երաշխաւորու-թեան գումար մը յանձնելու գրութիւնը: Գ. Զննչ նաեւ Մամուլին համար արտասովոր գումարները կողմնու գրութիւնը, եւ խորագիրները սովորական գումարաններուն առջեւ դրելը: Դ. Օրենսդրական եւ խորագիրները յանձնարարով մը կողմն, այս Ռեզաի Երազրին ամբողջացնելու համար:

3. «Արտա» ղեկի շարունակութիւն: Ս. Գուլա-միրեանցի՝ «Արարի», սրբաբան Հրատարակիչի՝ մահուան առթիւ մեր կառնածը կը յայտնէինք թէ խորագրին մահը՝ Թերթին ալ մահը տառապանք է: «Նոր-Դար» զմեզ առաջ հանել կ'ուզէ, որուն հա-մար շնորհ ցուցի ամենեւին, այլ անկեղծութեամբ կ'ուրախանայ եւ շնորհակալ իսկ չ'ըլլանք անոր: Թիւ 223ին մէջ կը գրէ «Նոր-Դար», «Լուր կայ թէ «Արար», հանգիստ հրատարակութիւնը շա-րունակուելու է. այս առաջ՝ հրատարակութիւնը վերցնում է հանգուցեալ Ս. Գուլամիրեանի եղ-բայրը, որին ժառանգաբար անցել է թէ հրատա-րակութիւնն իրականացնէ եւ թէ այն բոլորեցիներն ալ կ'ըլլենները, որ հանգուցեալը ձեռք էր դե-րել նախկին եւ ապագայ հրատարակութիւններին համար:

«Մշակ» (թ. 220) մէջ Պ. Պապույանց այս մասին հարցում մ'ըսած է, որուն Արար Գու-լամիրեանց անուղղակի կերպով կը պատասխանէ (թ. 233) թէ իւր հանգուցեալ եղբոր հետ առեւտրական կամ այլ յարաբերութիւն ունե-ցողները զիմեւ են իւր նոտարին՝ Ռոստիս Մա-միրեանցին: Հոս ուրեմն «Արարի հրատարակու-թեան մասին խօսք չ'ըլլար»: Թէ այս փաստն անտի-ստիւն է, թէ արդեօք միմեկին է այնու որ առ-այսմ «Արարի» մասին վճռական քայլ մ'առ-նուած չէ գեռ: այն շնորհ գիտեք. ապաստելու է:

4. Հայաստանի սորի եղբայրներուն եւ հայ լեւի մը զմեզ-որին մէջ. Revue de l'Orient chretien իւր վերջին եւամսակայ պարսկին մէջ (1899 թ. 4.) Ը-Բ-Յ. Ռ. քահանային գրէին՝ Ը. գարնի սեպտեմ-բերէն Ժ. Գ. դար ասորի պատարկներուն եւ անոնց ձեռնագրած եպիսկոպոսաց ցանկը կը հրա-տարակէ փաստիկ ձեռագրի մը վրայէն: Այս եպիսկոպոսաց գծաքանադար միայն անունը՝ առանց ազգանունն ծանօթ է. նշանակելով իրենց որ տեղւոյն եպիսկոպոս են որ վարենք ըլլալն: Եղած են պատարկները որ մինչեւ 80—90 են առելի եպիսկոպոս ձեռնագրած են: Այս ցանկին մէջ Հայ-աստանէ եղբայրաց ընդհանուր անուամբ 8 ասորի

դպրապետ Գրիգորի և Բակու Ազատյան ծորեն ձեռնարկեալ Մար Գրիգորիոս պարբեր. (818—845) Իգնատիոս Լուրդադիկ ձեռնդ. Մար Գրիգորիոս Բ. պարբեր. (846—873) Բարսեղ, ձեռնդ. Մար Գրիգորիոս պարբեր. (887—896) Գրիգորի և Իսաակ Մար Մատաթի Գրիգորի ձեռնդ. Գրիգորիոս Բ. պարբեր. (897—909) Ստեփանոս, ձեռնդ. Մար Բարսեղ. (923—935) Բարսեղ Մար Սարգիս Գրիգորի ձեռնդ. Մար Գրիգորիոս Ե. Էն (936—54) Այս ցանկի շարունակելի ըլլալով՝ յուսանք յաւելորդեն մէջ ալ Հայաստանի ուրիշ ստորի եպիսկոպոսաց հանդիպինք. զոր յառթին կը ծանուցանենք:

Նոյն թուին մէջ Ալեք Ս. քահանայ Պապիոսի վանքերուն այլուրեքական ցանկը կը հրատարակէ: Ելալով յիշուած 60 վանքերուն մէջ կը գտնենք ըստ պատահման եւ հայ կուսանաց վանք մը, «Աւետեայ վանք» անուամբ: 216 ենեայ վանքի վրայ գտնուած յուսանակ արձանագրութիւն մը՝ վանքին Խարաթի (?) անուն անապետը մը կը յիշատակէ: (8th Revue Biblique 1892 էջ 571.) Ասկէ կը մակարեւել յօգանաւորքը թէ վանքը բնակուած ըլլայ յոյ կուսաններէ:

5. «Բիւրալի» Գրիգորի Երազմուսի: Թերթի վերջին թուին մէջ (էջ 28) ցուած իմացուած էինք՝ Բիւրալիի, գաղարարու, միանգամայն եւ յոյս յայտնած էինք թէ «Բիւրալիի» անխորշ խմբագրութեան կը յաւելի թերթը վերջապէս հրատարակել. մեր այս յօդը լիովին արգաստայ: «Բիւրալի» իւր վերջին թուին: (50—51—52) բեմաւոր եւ լուրջ բովանդակութեամբը նախորդ լցոյ շտապած 50 եւ 51 թերթերու պակասը կը լցնենք: «Բիւրալի» այս թերթը կրկին ծառայով (32 երես) հրատարակուած է. (8th թերթի ծածկը):

6. Հայաստան Երեւանի: Ամիսներէ ի վեր հեռագիրը ծանուցած էր թէ Ռուսներէ՝ Օսմանեան պետութեան հետ բանակցութեան մէջ էր, իւր հրեայ տարեր գէլի ի Փոքր Ասիոյ գաղթելու գիւրթութիւն մը հայկալիքներու համար: Տաճկաստան լրագրող մէջ («Արեւելք», Թ. 4209) կը կարգադրէ թէ այս բանակցութիւնը Ռուսներէ համար յաւելի վաճառն է՝ Իստանբուլ եւն եւ այսու չայտատան՝ որ ընդհանրապէս շրջիկ շրջալի երեսներ ցոյց տալու էր՝ այս օրհեւ յեղին ներկայութիւն ընդ նմին եւ փաստերը վայելելու առաւելութիւն ալ պիտի ունենայ:

7. Երեւանի մէջ հայ ընտանիք մը: Ռուսաստան, Կարմիր Սպանիոյ, եւն ծանոթ եւ համարաւոր են երկարակայաններ մեծ քաղաքներէ: Թէ եւ Ռուսաստանի ահագին քաղաքներէ թեան նայելով՝ Սպանիոյ համեմատութեամբ Ռուսիոյ երկարակայաններէ թերթը շատ փոքր է: Հայաստան ալ ունեցած է եւ ունի իւր երկարակայաններէ մեծակի քանակ մը: «Մշակ» (Թ. 241) Հնդկի մէջ վերադարձը Կարմիր Սպանիոյ երկարակայաններէ մը յաւելի կը բերէ: Այս բնական է Բալաս-Բէկ փրկումնային, կարուածաւոր ընտանիքը՝ որ մեռաւ վերջերս 120 տարւան: Բալաս-

Բէկի հայրը՝ Ռեբեքեղ Նմանապետ նոյն տարեթիվ մեռած էր. իսկ եղբայրը՝ Միքայէլ - Բեքը՝ 125 տարւան: Բալաս-Բէկ մինչեւ 1897 ձիով լանի մը ժամու ճանապարհ՝ ամէն օր որդեկացի զործատանը կ'երթար եւ կը դառնար: Այս կը ցոյցնէ թէ այս բնականը ինչ տակուն կազմուածք եւ անասան առողջութիւն ունէր. արդիւնք անշուշտ եւ Կարաբաղի առողջ եւ քանդակի կ'ընկային:

8. Կլիւսի Բէկ Երեւանի երկրաշարժի մը: Ստապիկ երկրաշարժի մը Ախալքալուքի գաւառը՝ գրեթէ մեծագոյն մասամբ աւերել 1899 Գեղար. 31րդ (Հ. տ. 15): Այս շարժը թէեւ զգացուցեալ եւ ճիւղիտ, քուրթայիս, Փոթիք, Արաքսի մասին, Բարձր ծով եւն, ապիսի իւր ստապիկութիւնն ամենեւեւ աւելի եղաւ: Ախալքալուքի մէջ. ուր 13 դիւղէ աւելի գրեթէ մարդկային կործանեցան, թաղելով իրենց փառապաններուն տակ մարդկան եւ կենդանեայ մեծ բազմութիւն մը: Մարդկան կորուստը որդեկացի չի գիշցուիր. կ'ըսուի թէ 600 հոգի ըլլայ. ցոյցով է՝ 425 մեռած եւ 175 հաւանաւ են փառապաններուն առկին: Այս բնութեան շարժին աւելի ստապիկացնողն է եւ օդոյ ստապիկ ցրտութիւնը, որ գիշերը մինչեւ 26՝ իսկ ցորեկը 18 աստիճանի է Օճէ վար: 4000 հոգիէն աւելի անտան եւն, թշուառ, եւ չքաւոր վիճակի մէջ՝ բնութեան ամէն անհարթութեանց ինքնարկուած: Մայրիք եւ հանրային են պետական օգնութիւնը շատ չուշցուած, բայց դեռ ցոյցոր մեծ զործ կայ: Եղած գրամական փութը 300,000—400,000 ուսուցիչ կը զննհատուի: Եւ Վեհ. Ռուսիոյ շարք տաւած է անհիշատակ 50,000 ուս. թուով. 1000 եւ նուազ գումարներ առաջներ ալ եղան: «Մուրճին» (Թ. 11—12) վիճակագրական փոքրիկ ցուցակին համեմատ ժողոված է 80,000 ու. որուն եթէ յաւելուք եւ իւրաքանչիւր քաղաքի մէջ եղած հանգանակութիւնները 100—120 հազար կ'անցնէ, որ դեռ շատ քիչ գումար մ'է: «Մշակ», միայն՝ որ այս աղետով ամենեւեւ աւելի հեռադրըքուած է (Թ. 239—246) (1900 Թ. 1) համեմատաբար քիչ ժամանակի մէջ՝ առանձին 3000 ու. եւն թէ հանգանակուած է, որուն մեծագոյն մասն արդէն աղետի վայրը՝ մասնաժողովին կ'անցնէ զիտուած է: Անշուշտ երբ միւսերէն հայկալիքներ պիտի ըլլայ բոլոր մեռեալներէ երեսներ հանել, եւ այն տանն պիտի հնարաւոր ըլլայ մեռելոց վայր վիճակագրական անդեկութիւն ստանալ:

9. Օր. Ալեք Ս. Բալաս-Բէկ եւ Տաճկաստանի մէջ բնակեցութիւնը: Հայաստան եւ հայաստանի երկրակայան օրիորդի վրայ մեր ընթերցողը քիչ շատ ծանօթութիւն ունին (տես ի մէջ այլոց (Հնդ. 1896, էջ 156): Բարեբաղի կործանի իրեն մասնաժողովը բնած է հայ բանաստեղծութիւնը: «Չայն Հայրենեացի» մէջ (Թ. 17) այս անգամ կը հրատարակէ Մ. Տաճկաստանի «Կահապատիկ Ամբաստան» մօրը ողբը՝ մարդկային թարգմանութեամբ եւ հասանալի, որուն կը կանխէ պատմական ծանօթութիւն մը. մարդկային քաղաքացի ըլլալով՝ «Պերճ» ծածկանուամբ՝ Գահրէի հրատարակուած «Երեւանի մէջ» մէջէն: Թարգմանութիւնը եպիսկոպոս կը գտնենք, որ են. Գրիգորիոս Սան-

որով որբագրեալ օրինակ մ'առնինք առնենքս զոր համեմատած ենք բնագրին հետ՝ շատ յառջ է, ինչո՞ւն Բլաբուէլի միւս բոլոր գործերը: Կը մաշթենք որ օրերգն իւր այս ազգօրուս գործունէութիւնը շարունակէ, եւս քան զեւս նախընթելով ամերիկացւոց մեր ազգը:

10. Լուսնայ եւ Ն. Յ. Չօբր-դե-նի Տի Նո-մալ: «Լուսնայ» ամսնալ եւ հմուտ խմբագիրը՝ Սթ. Գիւս. քահանայ Աղանճեանց վերջին ամբարձրութիւն բրած է իւր «Լուսնայն» մէջ հրատարակել եւ հին, բնագրութեան համար շահաբերութիւն առնող ինքնագիրը (autographe) նամակներ. գովելի ձեռնարկ մը, որ իւր օգուտներն աւել ապագային համար: Վերջին Թուին մէջ (1900 Գիւրք Ա. էջ 300) կը հրատարակէ Ն. Յ. Չօբր-դե-նի առ իւր ազգայնաւ Պարիսէն գրած մէկ նամակն «Կամակարգութիւնը նախնեաց. ձեռագրէն առնելով: Լեզուն նոյն առնենքը (1819) գործածուած թրքախոսն օսամբօրէնն է. նիւթը էջմիանակաւ եւ կաթնօղիկեայ հատարակութեանց գտնութիւնները: Այս նամակն մէջ Ն. Յ. Չօբր-դե-նի» որ մեռաւ ի վերջոյ 1829ին, ինքզինք շատ ազատամիտ կը ցուցնէ: «Լուսնայն այս գովելի ձեռնարկն օժանդակելու գիտմամբ — եւս թագրելով որ խմբագրին զեւս եւս անձանթը բլայ — կ'իմացնենք թէ Ն. Յ. Չօբր-դե-նի երկու ինքնագիր նամակ ալ ծանօթ են մեզ որոնք զեւս չեն հրատարակուած: Եթէ այլուս «Լուսնայն» հաճոյք մը կրնանք պատճառել՝ ծառայելու պատուաւս ենք հաջէն մեզ ծանօթ բլայով:

11. Պարիսէ Էսթը — Տ. Գի. Յօր-նի-Մի-նի-նի: «Վերջին օրեր Պարիզն հոյ գաղութն նոր բժիշկ մ'ալ առնցու. յանձին Պր. Յարութիւն Միւնեանի, որ իւր թաթնէօրութեան թեքն անցուց Գեկտեմբեր 15ին: Մեր հայրենակիցն իւր Թեգին նիւթը բնութեան էր Ալանշի հիւանդութեան մէկ տեսակը (maladie de ménière) զոր յաղողութեամբ պաշտպանեց՝ Պրոֆ. Փօթէն, Տէժբէն, Տէկրի եւ Մէրի օտոցչապաններէ կողմալ քննիչ յանձնարարին առնել եւ արժանացու: «Կո-է-ն» (bien satisfait) նոթին: Նիւթ մը որուն ոչ միայն շատ քիչ հայեր՝ այլ նաեւ շատ քիչ ֆրանսացիներ կ'արժանան: Մենք օւրախ ենք եւ տեսակ մը պարծանք կը զգանք մեր երեսօտարդ հայրենակցին յաղողութեան վայել: Տըքթ. Յար. Միւնեանի յաղողութիւնը մեր ալ քիչն աւելի գնահատելի է այնու՝ զի նա Պարիզ իւր օւսմանքն կատարած է իւր Թեգին աննպաստ պայմաններու մէջ: այսինքն ստիպուած էր մէկ կողմէն իւր օտաւնողական ծախքն եւ կենսիւնը շահել — թէպէտ իւր մեծ եղբայրն Տըք. Յակոբ Միւնեան իրեն փոքր գումար մը կը յատկացներ, բայց այն անբաւական էր — զեղբարործի մը քով ծառայելով եւ միւս կողմէն իւր բժշկական ուսումն ականջ տանել: Ընորհաւարութիւն ուրեմն մեր երեսօտարդ նոր բժշկին եւ յաղողութիւն իւր ապագային:

A. SAISSY. Մ. Կ. Ս. Ս. Ս.

ՅԵՂԱՔԵՆԱՆ ՏԵՍՈՐՔԵՆԱՆ

Արեւմտ, 26 Յունուար 1900:

Անգղիոս-Տրուստիալ: Պատերազմի դաշտէն վերջին յիշատակութեան արժանի դէպքերուն ի վեր՝ խոր լուռութիւն մը կը տիրէր: Կր տեսնուէր որ երկու բանակներն ալ իրենք զիրենք մեծամեծ գործողութեանց կը պատրաստէին: Բուլլըր թշնամոյն ամիսացուցած լերանց շղթան շեղում մ'ընելով կողմակի ձգել ուզեց. այս վսիսնաւաւ երկաթուղի շինուեցաւ որ դէպ ի արեւմուտք Springfontein դիմաց՝ Տիւզել գետին նարաւային եզրը կը նստներ: Թշնամին այս ամենայն շարժումը կատարել թող տուաւ. այս անտարբերութիւնը կարծել տուաւ Անգղիացոց թէ Բուլլըրն ետ քաշուած են, եւ կամ թէ իրենք կրցեր են իրենց շարժումներն անոնց աչքէն ծածկել. սակայն ժուրէր՝ Լէյպսիցի շուրջը փոքրիկ բանակ մը թող տալով Schalk Burgerի, Bothaի եւ ուրիշ զորավարաց բանակներն միացուց թշնամոյն գործելու կէտին վրայ, այսպէսով ունենալով իւր 48.000 մարդ: (Անգղիացիք իւր 40.000:) Անգղիացոց բաւական մէկ մասն անցաւ գետը, որ այնուհետեւ չափազանց յորդեց, այնպէս որ թնդառօթներուն մեծ մասն նարաւային եզրը մնաց: Վարն անգղիացի զորավարն ալ առաջին անցման կէտէն 5 մղոն հեռու՝ գետն իւր բանակովն անցաւ եւ սկսաւ յառաջ խաղալ, մինչեւ որ դարձեալ Բուլլըրուն բռնած լերան շղթային առջեւ դադար առաւ. այս ծանրակշիռ տեղոյն վրայ քանի մ'օր հանգիստ առին, մէկ երկու փոքր բլուրներ ձեռք ձգելէն ետքը: Յայտնապէս կը տեսնուէր որ ծանր եւ կատաղի պիտի ըլլար կռիւը Spionsoorի բլուրը ձեռք ձգելու համար, վասն զի այս բլուրը բլուր միւս բարձրաց վրայ իշխելով եթէ Անգղիացիք ձեռք ձգէին՝ ալ Բուլլըրուն ամբողջութեամբ իրենց նշանակութիւնը կը կորսնցնէին: Ամառս 25ին Բուլլըր կարող եղաւ նեղազրել թէ «Վարն յաղողած է թշնամի փոքրիկ պրակտիկ գրաւող յանկարծակիի բերելով Spionsoorը գրաւել. կը նստի թէ